

Anzaklar ve Çanakkale: Anzak Günlüklerindeki Gerçekler*

The Anzacs and Gallipoli: Facts in Anzac Diaries

Himmet UMUNÇ**

Öz

Avustralya ve Yeni Zelanda birliklerinden oluşan ve Çanakkale savaşlarına katılan Anzak askerlerinin pek çoğu, yakınlarına yazdıkları mektuplarda ve tuttıkları günlüklerde, savaşlarla ilgili gözlemlerini, cephedeki yaşam ve savaş koşullarını, Türk askerlerine ilişkin değerlendirmelerini, kişisel duygu ve düşüncelerini ayrıntılı olarak ifade etmişlerdir. Çanakkale savaşları ile ilgili olarak Avustralya ve Yeni Zelanda’da yayınlanmış olan resmî veya özel tarih anlatımlarında bu asker mektup ve günlüklerine yer yer atıflar yapılmış olmasına karşın, ülkemizdeki akademik yayınlarda, Anzak günlüklerine yeterince atıf yapılmadığı görülmüştür. Esasında, er olarak savaşlara katılmış olan Anzakların günlükleri, basit ve özensiz bir anlatımla yazılmış olup, çok daha ayrıntılı ve gerçekçidir. Resmî belgelerde veya üst düzey Anzak komutan anlatımlarında görülmeyen ayrıntılar ve gerçekçi gözlemler, bu mektup ve günlüklerde ifadesini bulmaktadır. İşte bu makalenin amacı, mektup ve günlüklerin içerdiği anlatımlar bağlamında, Anzakların Çanakkale savaşlarına bakışını, Türk askerlerine ilişkin gözlem ve değerlendirmelerini, savaşlarla ilgili duygu ve düşüncelerini, ulusal kimlik arayışlarını ve yeni öz farkındalıkların bilincine varmalarını irdelemek ve ortaya koymaktır.

Anahtar sözcükler: Anzaklar, Anzak günlükleri, Çanakkale ve Anzaklar, Çanakkale savaşları, Anzaklar ve Türkler

Abstract

A remarkable number of the Anzac soldiers that were affiliated to the Australian and New Zealander army units and took part in the Gallipoli campaign, wrote down and described in detail in their letters and diaries their own thoughts and feelings about the battles, the Turkish soldiers, and the living and fighting conditions at the front. In the official and personal historical accounts on Gallipoli, published in Australia and New Zealand, Anzac letters and diaries have often been referred to though somewhat selectively, but one does not see much reference made to them in Turkish academic publications. As a matter of fact, especially the letters and diaries belonging to ordinary Anzac soldiers are much more detailed and factual although they seem to have been written haphazardly and in a plain style. Many details and truthful accounts, which one does not find in official documents or in the Anzac commanders’ narratives, are contained in these letters and diaries. Therefore, the main concern of this article is to demonstrate and discuss by focusing on a number of Anzac letters and diaries the Anzacs’ perspective of the Gallipoli battles, their thoughts and feelings about the Turkish soldiers, their search for a national identity, and their growing sense and awareness of a new self.

Keywords: Anzacs, Anzac diaries, Gallipoli and Anzacs, Gallipoli battles, Anzacs and Turks

* Bu makale, TÜBİTAK tarafından desteklenen “Düşmanlıktan Kalıcı Dostluğa: Türk ve Anzak Asker Günlüklerinden ve Anlatımlarından Kültürel Yansımalar” başlıklı proje kapsamında (No. 113K105) yaptığım araştırmalara dayanılarak yazılmıştır.

** Prof. Dr., Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Bölümü, Fen Edebiyat Fakültesi, Başkent Üniversitesi, Ankara. umunch@baskent.edu.tr

Giriş

Avustralya ve Yeni Zelanda birliklerinden oluşan “Avustralya ve Yeni Zelanda Kolordusu” (The Australian and New Zealand Army Corps [A & NZAC])¹ askerleri, kolordunun adından dolayı “Anzaklar” olarak bilinir. Çanakkale’de savaflara katılan bu askerlerin pek çoğu, yakınlarına yazdıkları mektuplarda ve tuttukları günlüklerde, savaflarla ilgili gözlemlerini, cephedeki yaşam ve savaş koşullarını, Türk askerlerine ilişkin değerlendirmelerini, kişisel duygu ve düşüncelerini ayrıntılı olarak ifade etmişlerdir. Çanakkale savafları ile ilgili olarak Avustralya ve Yeni Zelanda’da yayınlanmış olan resmî veya özel tarih anlatımlarında bu asker mektup ve günlüklerine yer yer atıflar yapılmış olmasına karşın, ülkemizdeki yayınlarda, öncelikle kendi komutanlarımızın anılarının yoğunlukla kullanıldığı ve Anzak günlüklerine yeterince atıf yapılmadığı görülür. Özellikle er olarak savaflara katılmış olan Anzakların günlükleri, basit ve özentsiz bir anlatımla yazılmış olup, çok daha ayrıntılı ve gerçekçidir. Resmî belgelerde veya üst düzey komutan anlatımlarında görülmeyen pek çok ayrıntı ve tamamen kişisel gözlemler, bu mektup ve günlüklerde yer almaktadır. İşte bu makalenin amacı, mektup ve günlüklerin içerdiği anlatımlar bağlamında, Anzakların Çanakkale savaflarına bakışını, Türk askerlerine ilişkin gözlem ve değerlendirmelerini, savaflarla ilgili duygu ve düşüncelerini, ulusal kimlik arayışlarını ve yeni öz farkındalıkların bilincine varmalarını irdelemek ve ortaya koymaktır. Bu bakımdan, genel bir tarihsel bağlam içinde, öncelikle gerek Çanakkale savaflarının, gerek bu savaflara Anzak katılımının siyasal ve stratejik nedenleri üzerinde durmak yararlı olacaktır.

Temmuz 1914’te Avrupa’da I. Dünya Savaşı’nın başlaması üzerine, Osmanlı hükûmeti, 2 Ağustos 1914’te Almanya ile gizli bir ittifak andlaşması yapmış ve böylece, başlangıçta İngiltere, Fransa ve Rusya’nın katılımıyla oluşan itilaf güçleri karşısında, Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Bulgaristan’ın oluşturduğu ittifak güçleri yanında yer almıştır. Ancak, bu andlaşmaya rağmen, Osmanlı hükûmeti hemen savafla girmemiş ve tarafsızlık görünümü içinde olmuştur. İngiltere, Almanya ile yapılan bu gizli ittifak andlaşmasına şiddetle karşı çıkmış ve Osmanlı İmparatorluğu’na ambargo koyarak donanma için daha önce sipariş edilmiş olan gemileri teslim etmekten vazgeçmiştir. Ayrıca, İngiltere, iki Alman savaş zırhlısının Akdeniz’deki İngiliz donanmasından kaçarak, Osmanlı hükûmetinin izniyle, 11 Ağustos 1914 tarihinde Türkiye’ye sığınmasını, tarafsızlığın ihlâli olarak görmüş ve sert bir nota vererek tepki göstermiştir. Her ne kadar Osmanlı hükûmeti bu iki zırhlının Osmanlı donanması için satın alındığını iddia etmiş ise de, aslında mürettebatı ve komutası Alman olan bu zırhlılar, tatbikat görünümü altında Karadeniz’e çıkarak, 29 Ekim 1914 günü Rusya’nın limanlarını bombalamıştır. Bunun üzerine, 2-5 Kasım 1914 tarihleri arasında, Rusya, İngiltere ve Fransa arka arkaya Osmanlı İmparatorluğu’na savafl ilân etmişler ve böylece Osmanlı İmparatorluğu fiilen ittifak güçleri yanında savafla girmiştir.²

Stratejik bakımdan, Osmanlı İmparatorluğu’nun savafl dışı bırakılması için atılacak adımlar ve alınacak taktik önlemler, Kasım 1914’te oluşturulan İngiliz Savafl Konseyi’nin³ acil ve önemli bir gündem maddesi olmuştur. Ayrıca müttefik güçlerin Batı Cephesi’nde Alman kuvvetlerine karşı üstünlük sağlayamaması ve savaflın, sonuç getirmeyen siper muharebelerine dönüşmesi durumu da,

1 Bu kolordunun oluşumu ve içerdiği birlikler için, bkz. Robertson, ss. 33-38.

2 I. Dünya Savaşı’nın siyasal, ekonomik, askeri ve çeşitli diğer nedenleri, savafl öncesi ve savafl boyunca Almanya-Osmanlı İmparatorluğu ilişkileri, Osmanlı hükûmetinin izlediği siyaset, Osmanlı kuvvetlerinin durumu ve savaştığı cepheler için, bkz. Moorehead, ss. 3-23; Fromkin, özellikle ss. 30-249 ve 305-372; Carlyon, ss. 52-67.

3 Savafl Konseyi’nin oluşumu ve üyeleri için, bkz. Moorehead, s. 33; James, s. 18; Carlyon, s.70.

Konsey'i, Almanya'ya karşı yeni stratejik ve taktik arayışlara yönlendirmiştir.⁴ Bu arayışın bir başka boyutu ise, Almanya'nın müttefiki olarak, Osmanlı kuvvetlerinin, Sina üzerinden Süveyş Kanalı'na ve Mısır'a yönelik tehdit oluşturmasıdır. Bu tehdit, başta Hindistan, Avustralya ve Yeni Zelanda olmak üzere, İngiltere'nin, diğer sömürgelerine olan ulaşım yolunun tamamen kapatılması tehlikesini içeriyordu.⁵ Bu koşullar ve hedefler çerçevesinde, Konsey üyesi Winston Churchill, 25 Kasım 1914 tarihinde, “[hem] Türkiye'yi savaştan atmak, [... hem de] Rusya'ya lojistik destek sağlamak için yeni bir yol açmak ve böylece Almanlar üzerine Doğu Cephesi'nde daha çok baskı kurmak” amacıyla, Boğazlar'ı ele geçirmek ve öncelikle Çanakkale Boğazı'na saldırmak gerektiğini önermiştir.⁶ Aslında, İngiltere, ondokuzuncu yüzyılın başlarından beri, Rusya'nın Boğazlar'ı işgal ederek Akdeniz'e inmeye yönelik olası bir hareketine karşı, Boğazlar'ı kontrol altına alma stratejisini hep benimsemiş ve bir savaş durumunda “Gelibolu Yarımadası'na saldırmayı” esas alan bir planı 1906 yılında kabul etmişti.⁷ Churchill'in önerisi, başlangıçta Savaş Konseyi'nde şiddetli tartışmalara yol açmıştır. Başta Savaş Bakanı Lord Kitchener ve Donanma Komutanı Lord Fisher ile Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey olmak üzere, bazı konsey üyeleri, Churchill'in önerisini uygulanabilir bulmamışlar ve, sonuç itibarıyla, Çanakkale Boğazı'na ve Gelibolu Yarımadası'na yapılacak bir saldırının hem askerî, hem siyasi bakımdan mümkün olamayacağı görüşünü ileri sürmüşlerdir.⁸ Ancak, savaşın başından beri Batı Cephesi'nde Almanya'ya karşı hâlâ bir üstünlük sağlanamaması nedeniyle, Churchill'in önerisi, Aralık 1914'ten itibaren yeniden gündeme gelmiştir; böylece, Boğazlar'ı ve İstanbul'u ele geçirerek Osmanlı İmparatorluğu'nu “savaş dışı” bırakma projesi,⁹ 3 Ocak 1915 tarihli Savaş Konseyi toplantısında karara bağlanmıştır.¹⁰ Bu kararın önemini arttıran bir diğer gelişme de, Rusya'nın, askerî yardım için İngiltere'ye yaptığı başvurudur; Sarıkamış-Kars cephesinde Osmanlı kuvvetleri karşısındaki zor durumunu kurtarabilmek için, 1914 sonlarında Rusya, İngiltere'den Osmanlı İmparatorluğu'na karşı bir kara ve deniz harekâtında bulunmasını istemiş ve kabul görmüştür.¹¹ Böylece, İngiltere, kendi emperyalist amaçları doğrultusunda, Çanakkale Boğazı'na ve Gelibolu Yarımadası'na birleşik bir deniz ve kara harekâtı yaparak saldırmak için gerekli koşulları oluşturmuş oluyordu.

Müttefik olarak Fransa'nın da katılımıyla, saldırının öncelikle donanmayla yapılmasına ve geçiş için Çanakkale Boğazı'nın zorlanmasına karar verilmiştir. Savaş Konseyi'nin bazı üyeleri, güçlü bir kara harekâtı ile desteklenmediği takdirde, salt donanma ile yapılacak bir saldırının başarılı olamayacağını ısrarla vurgulamışlardır. Sonuçta Churchill, İngiliz Akdeniz Filosu'nun komutanı olan ve Çanakkale Boğazı'nın girişini abluka altında tutan Amiral Carden'den aldığı destekleyici raporlara dayanarak, donanma ile yapılacak saldırının başarılı olacağı görüşünü konsey üyelerine kabul

4 Bkz. Moorehead, ss. 24-41; James, ss. 14-38; Fromkin, ss. 126-131; Carlyon, ss. 36-37 ve 72-76.

5 Bkz. Glubb, ss. 58-59; Fromkin, ss. 96-97 ve 168-187.

6 Bkz. Andrews, s. 51: “[both] to drive Turkey from the war [... and] open up a way to supply Russia and so put more pressure on the Germans on the Eastern Front.” Ayrıca, Carlyon, ss. 69-78.

7 Bkz. Andrews, s. 29: “An attack on the Gallipoli peninsula had been considered as early as 1906.” Ayrıca, bkz. James, s. 3-4; Robertson, s. 49.

8 Bkz., James, ss. 18-25; Fromkin, ss. 124-131; Carlyon, s. 72.

9 John F. Williams'ın ifadesi ile, temel amaç, “‘hasta adamı’ [Osmanlı İmparatorluğu'nu] savaş dışına zorlamak” (“to force the ‘sick man’ out of the war”) idi. (*Bu makaledeki tüm Türkçe çeviriler, tarafımdan yapılmıştır*).

10 Bkz. Moorehead, ss. 26-32; James, ss. 26-31; Fromkin, ss. 127-131; Carlyon, ss. 72-77.

11 Bkz. Moorehead, s. 26; James, s. 17; Carlyon, s. 67.

ettirmiştir.¹² İlk saldırı denemeleri, 19 ve 25 Şubat 1915 tarihlerinde yapılmış, ancak Çanakkale Boğazı'nın gerek mayınlarla, gerek boğazın her iki yakasında konuşlanmış Türk topçu bataryalarının olağanüstü kararlılık içinde başarılı savunmasıyla, bu iki saldırı girişimi başarısız olmuştur. Daha sonra 18 Mart'ta müttefik armadası, Çanakkale Boğazı'nı geçmek için bütün gücüyle tekrar saldırıya geçmiş ve üstün Türk savunması karşısında tam bir yenilgiye uğramıştır.¹³ Bunun üzerine, Savaş Konseyi, Fransa ile anlaşarak, kara harekâtına karar vermiştir.¹⁴ Dolayısıyla, 25 Nisan 1915 Pazar sabahı, Anadolu yakasında Kumkale ile Gelibolu Yarımadası'nın Morto Koyu'na Fransız birliklerinin ve yarımadanın güney ucu ile batı sahillerinin çeşitli noktalarına İngiliz ve Anzak birliklerinin çıkarılmasıyla, Ocak 1916 ortalarına kadar sürecek olan kanlı ve şiddetli kara savaşları başlamıştır. Anzakların çıkarıldığı nokta, Kabatepe bölgesinde küçük ve dar bir kumsaldı. Daha sonra "Anzak Koyu" adını alacak olan bu kumsal, sahilden hemen yükselen dik ve sarp tepeler ve bu tepeler arasındaki derin vadi ve uçurumlarla çevriliydi. Arazinin bu coğrafi özellikleri pek çok Anzak günlüklerinde vurgulanmıştır. Örneğin 25 Nisan'daki ilk çıkarmada bulunan Avustralya'lı er W.J. Hutchinson, günlüğüne düştüğü 26 Nisan tarihli notta, arazinin "dağlık ve derin vadilerle dolu" olduğunu belirtir.¹⁵ Aynı gün, Avustralya'lılara destek güç olarak karaya çıkarılan Yeni Zelanda "Otago Alayı"ndan teğmen Ernest W. Newton, yüksek tepelerin fundalıklarla kaplı olduğunu ve bu fundalıkların Türk keskin nişancıları için muhteşem bir örtü işlevi gördüğünü günlüğünde şöyle ifade eder:

"Bu tepeler takriben altı yüz feet yüksekliğindedir ve düşmana fevkalâde kamufraj sağlayan bodur çalılıklarla kaplıdır. Yerlerinin tespiti çok zor olan keskin nişancılar, bu çalılıklar içinde iyi gizlenmiş olup, Avustralyalılara büyük zayıftır."¹⁶

Aslen Yeni Zelanda'lı olup, Avustralya'ya göç ederek Queensland'da arazi ölçüm yardımcısı olarak çalışırken Avustralya İmparatorluk Kuvvetleri'ne (The Australian Imperial Force [A.I.F.]) gönüllü olarak katılan ve 26 Mayıs'ta takviye birlikleriyle "işaretçi" (signaller) göreviyle Anzak Koyu'na çıkan çavuş John Duncan McLeod da, günlüğünde, arazinin sarp yapısına ilişkin gözlemlerini sunar:

"Bu cephe, sahilden hemen yükselen bir dizi sarp yamaçlı sırtlardan oluşmaktadır. Bu sırtlar, kısmen bodur çalılıklarla kaplı olup, kısmen çıplak toprak ve kayalık uçurumlardır. Avustralya çıkarma birliğinin [25 Nisan'da] bu sırtlarda nasıl tutunabildiği bir mucize."¹⁷

Aslında, "İmparatorluk askerî birlik doktrini"¹⁸ çerçevesinde, her sömürge kuvveti, bir savaş durumunda, İmparatorluğun savunması ve güvenliği için çeşitli cephelerde görevlendirilecek İmparatorluk

12 Ayrıntılar için bkz. James, ss. 32-38; Fromkin, ss. 124-129; Carlyon, ss. 69-82.

13 Ayrıntılı anlatım için bkz. Moorehead, ss. 45-61; James, ss. 41-42, 44-50 ve 60-69; Adil, I, ss. 126-135.

14 Bkz. Robertson, s. 57.

15 Hutchinson, "26th April": "The country is mountainous and full of deep gorges."

16 Newton, "Sun. April 25": "These hills are about six hundred feet high and covered with low scrub which gave splendid cover to the enemy, where snipers werer well hidden among it and caused great damage to the Australians, being very hard to locate."

17 McLeod, "Thursday [May] 27th": "This position is a series of steep ridges, rising straight from the beach, partly bare clay and sandstone cliffs. Marvellous how Australian landing party gained a footing on these ridges."

18 Bkz. Robertson, s.16: "the doctrine of the military unity of the Empire."

güçleri olarak kabul ediliyordu. İşte bu bağlamda, ondokuzuncu yüzyıl sonlarından itibaren, özellikle Avustralya ve Yeni Zelanda, İngiliz hükümetlerince çok önemli birer askerî kaynak olarak görülüyordu.¹⁹ Bu görüş, 1899-1902 yılları arasında, Güney Afrika'da "Boer" olarak bilinen Hollanda kökenli yerleşimcilerin oluşturduğu "the Orange Free State" ve "the Transvaal" cumhuriyetleri ile İngiliz sömürgeciler ve onları destekleyip koruyan İngiliz askerî birlikleri arasında geçen "İkinci Boer Savaşı"²⁰ sırasında oluşmuş ve İngiliz sömürge siyasetinde etkili bir süreklilik kazanmıştır.²¹ Bu savaşa katılmış olan Avustralya ve Yeni Zelanda'lı gönüllüler, gerek atılımcı ve cesur davranışları, gerek savaş becerileri bakımından, İngiliz komutanlar üzerinde çok olumlu ve kalıcı bir algı yaratmışlardır. Nitekim bu savaşta bir Avustralya birliğini komuta etmiş olan ve daha sonra Çanakkale savaşlarında müttefik kuvvetler başkomutanlığı görevini üstlenen Sir Ian Hamilton, Avustralya'nın ilk genelkurmay başkanı General E.T. Hutton'a gönderdiği 4 Haziran 1903 tarihli mektubunda bu algıyı şöyle ifade eder:

"Sömürgelerimizin bize sağlayacağı kuvvetlerin tam miktarı, davamızın haklılığına ve ulusun askerlik ruhuna bağlıdır. Sizin muhteşem Hafif Süvari gücünüze ilişkin olarak, ben sizden daha iyimserim, çünkü eminim ki, hangi koşullar altında görev yaparlarsa yapsınlar, sözünü ettiğin büyük savaş çıktığında, onlar seferberlik görevi için çok süratle hazır duruma geçirilecektir."²²

Hamilton'ın İkinci Boer Savaşı'ndan iyi tanıdığı ve övgüyle söz ettiği Avustralya ve Yeni Zelanda'lı gönüllü askerler hakkındaki bu kesin algısına benzer daha çarpıcı bir algıyı, Lord Kitchener da ifade etmiştir. İkinci Boer Savaşı'nda kurmay başkanlığı görevinde bulunmuş olan ve I. Dünya Savaşı'nda İmparatorluk Savaş Bakanlığı görevini yürüten Lord Kitchener, 2 Mart 1910 tarihinde Yeni Zelanda başbakanı Sir Joseph Ward'a yazdığı mektubunda, Avustralya'lı ve Yeni Zelanda'lı gençlerin savaşçılığını övmüş ve onların, "üstün bir muharebe makinası yaratmak için mükemmel bir malzeme" olduklarını vurgulamıştır.²³ Dolayısıyla, Hindistan ve Kanada'nın yanı sıra, özellikle Avustralya ve Yeni Zelanda'dan seferber edilen zinde muharip kuvvetler, başta Çanakkale olmak üzere, I. Dünya Savaşı'nın çeşitli cephelerinde savaşa sokulmuştur. Avustralya ve Yeni Zelanda'nın askerî öneminin bir diğer boyutu da, siyasal ve hukuksal bakımdan, 1901 "the Commonwealth Act" hükümleri çerçevesinde, her iki sömürge'nin de iç yönetimde özerk, ancak dış ilişkilerde İmparatorluğun ayrılmaz parçaları olmalarıdır.²⁴

19 Ayrıntılar için, bkz. *Ayn.e.*, ss. 16-18. Andrews, s. 10.

20 Genel olarak Boer Savaşları için, bkz. Byron Farwell, ss. 13-391 ve, Avustralya ve Yeni Zelanda'lı gönüllülere ilişkin atıflar için, ss. 40, 92, 284,374 ve 386. Ayrıca, Pretorius, ss. 7-35.

21 Bkz. Robertson, s. 10.

22 Hamilton'ın mektubunda kullandığı özgün İngilizce ifadeler, Robertson'dan alıntılanarak (*Ayn.e.*, s. 11) şöyledir: "the exact figures our colonies will give us will depend upon the justice of our cause and the military spirit of the nation. As regards your splendid force of Light Horse, I am more sanguine than you are, for I feel sure that, whatever conditions may be under which they are serving, they will, when the great war to which you refer takes place, very easily be made available for general service".

23 Kitchener'e ait özgün İngilizce ifade (bkz. Robertson, *Ayn.e.*, s. 12): "splendid material for creating a first-rate fighting machine".

24 Bkz. Avustralya'ya ilişkin olarak, Andrews, s. 7 : "Internally, under the *Commonwealth Act* of 1901 she [Australia] was a 'self-governing colonial federation,' but externalloy she was part of the British Empire."

Öte yandan, İmparatorluk sömürge halkları içinde, “ırk ve duygu bağları” güçlü olan Avustralya ve Yeni Zelanda halkı,²⁵ geleneksel olarak, sosyal, kültürel ve tarihsel bakımdan, kendilerini “İngiliz” olarak görüyorlar²⁶ ve, Robertson’ın da belirttiği gibi, “anavatan” (“*the mother country*”) kabul ettikleri İngiltere’ye büyük bağlılık duyuyorlardı.²⁷ Her ne kadar, Anzak günlüklerinde görüldüğü gibi, kendilerinden yer yer “*colonials*” (müstemleke halkı) olarak söz etseler de,²⁸ İngilizliliği, kendileri için ulusal kimliğin ve mensubiyetin bir ifadesi olarak algılıyorlardı. Williams’ın da ifade ettiği gibi, onlar, “denizaşırı İngilizler” idi.²⁹ Dolayısıyla, savaşa katılmayı, İmparatorluğu savunmanın ve anavatan İngiltere’yi korumanın gereği üstlenilen temel bir görev olarak benimsiyorlardı. Bu anlayış, Anzak günlüklerinde sıkça ifade edilmiştir. Örneğin, Anzak Koyu ile Limni adası arasında ve ayrıca Limni adası ile Malta ve İskenderiye arasında yaralı taşıma görevi yapan *Mabeno* adlı hastane gemisinin ikinci kaptanı Yeni Zelanda’lı John Duder, Yeni Zelanda’dan ayrılırken, günlüğüne yazdığı 11 Temmuz 1915 tarihli notunda şu ifadeleri kullanır:

“Bu gün öğleden sonra saat 1’de, bizim için ve İmparatorluğumuz için yiğitçe çarpışmış olan yaralı askerlerimize yardım etmek amacıyla, Akdeniz’de bir yere hareketle, kendi yurdumuzdan ayrıldık.”³⁰

Başlangıçta, Anzaklar, Çanakkale’de savaşmayı, İmparatorluğa karşı duyulan bir sorumluluğun gereği olarak görmüşlerdir. John F. Williams’ın da belirttiği gibi, Çanakkale çıkarması ve Türkiye’nin işgali, “bir imparatorluk girişi” olarak anlaşılıyordu.³¹ Aslında I. Dünya Savaşı’nın çıkması üzerine, İngiliz hükümeti ve askerî yetkilileri, basın-yayın yoluyla yoğun bir propaganda yürütmeye başlamışlar ve “savaşı büyüleyici kılmak veya bir eğlence olarak göstermek için İmparatorluğun her yanında gazeteciler baskı altına alınmışlardır.”³² Bu propaganda çerçevesinde, Williams’ın da vurguladığı gibi, “kolayca etkilenebilen 19-20 yaşındaki gençlerin, kaderlerinde ebedî şan ve şeref kazanma ve, en kötü ihtimalle, tüm ölümlerin ‘en tatlısını’ tatma olduğu inancıyla ölüme gitmelerini teşvik etmek için,” özellikle savaş muhabirlerine talimatlar verilmiştir.³³ Gerek bu tür savaş propagandasının etkisinde kalan, gerek İmparatorluğa olan sosyal ve duygusal bağlılıklarından dolayı gönüllü olmak isteyen Avustralya’lı ve Yeni Zelanda’lı gençler, akın akın askerlik şubelerine giderek kayıtlarını yaptırmışlardır.³⁴ Gönüllülüğü çekici kılan bir başka neden de ekonomikti. Bu bağlamda, Robertson’ın

25 Bkz. *Ayn.e.*, s. 5: “the ties of emotion and race.”

26 Bkz. *Ayn.e.*, ss. 11-16.

27 Bkz. Robertson, s. 10.

28 Örneğin, Mayıs 1915 sonlarında takviye olarak Anzak cephesine gelen ve 7 Ağustos Sarı Bayır taarruzunda ağır yaralanan Yeni Zelanda’lı süvari askeri James Philip Guy’ın günlüğünün, henüz Mısır’da iken yazdığı ve oradaki İngiliz askeri hastanesine Çanakkale’den getirilen yaralı Anzaklara ilişkin 1 Mayıs tarihli notu: “ambulance waggons with wounded colonials.” Yaralanması ile ilgili olarak, bkz. aynı günlükteki 7 Ağustos tarihli not: “Got shot through the chest. Must have touched the lung. Went right through.”

29 Williams, s. 68.

30 Duder, “11.7.15”: “Today at 1 PM we left our native country for somewhere in the Mediterranean to help our wounded men who have fought so nobly for us & our Empire.”

31 Bkz. Williams, s. 67.

32 *Ayn.e.*, s. 1: “British-empire pressmen were under pressure to glamorise war or present it as sport.”

33 *Ayn.e.*, s. 4: “... to incite impressionable 19-20-years-old to go to their death in the belief that they were destined to win eternal glory, and face, at worst, ‘the sweetest death of all’.”

34 Bkz. Robertson, s. 22: “So great was the rush of men to enlist”.

ifade ettiği gibi, “[bir Anzak gönüllüsü], daha önce hayatında gördüğünden çok daha fazla parayı Avustralya İmparatorluk Kuvvetleri’nde kazanıyordu.”³⁵ Nitekim Robertson’ın da alıntıladığı gibi, bir gönüllü, elde edilen ekonomik kazancı günlükünde şöyle ifade etmiştir:

“Pek çok insan için, gönüllü askere yazılma, Tanrı’nın gerçek bir lütfuydu. Bu insanlar, hiç bir zaman böylesine iyi giyinmemişler ve de hayatlarında daha önce hiç bu kadar çok parayı kazanmamışlardı.”³⁶

Çavuş McLeod, bu şekilde gönüllü yazılmış Anzaklara ilişkin izlenimlerini, günlüğünün “Easter Sunday” [Paskalya Pazar’ı, 4 Nisan 1915] bölümünde şöyle ifade eder:

“Kuşkusuz pek çoğumuz geri gelmeyecek. Tuhaf bir insan karışımı. İşte, bir çarpışmanın büyüleyiciliğine karşı duramamış maceracı ruh. Kendi mesleklerinde küçük başarısızlıkları olmuş, orta yaşlarına yaklaşan insanlar bunlar.”³⁷

Pek çok günlükteki ifadelerden, Anzakların, Çanakkale’ye coşkulu bir maceraperestlik içinde geldikleri ve savaşı bir eğlence olarak algıladıkları açıkça görülmektedir. Yeni Zelanda’lı takviye birlikleriyle 11 Mayıs’ta yarımada çıkan er Argyle Campbell, savaşı, bir macera ve oyun olarak gören Anzakların ruh halini anlatmak için, “herkes neşe içinde, savaşmak için can atıyor” ifadesini kullanır.³⁸ Aynı şekilde, Yeni Zelanda Canterbury Piyade Taburu’ndan er Raymond Danvers Baker da Çanakkale savaşlarını, “her askerin hayatındaki en maceralı bölüm” olarak tanımlar.³⁹ 4. Avustralya Hafif Süvari Alayı 7. Takviye Birliği’nden er Arthur Hartley Taylor, benzer bir algıyı ve çarpışmaların şiddetinden duyduğu coşkuyu, oğlu “Artie”ye yazdığı mektupta şu sözlerle aktarır:

“Olağanüstü keyif aldım. Daha önce pek çok ölü görmüş olsam da ilk kez canlı bir çarpışma gördüm ve yepyeni bir deneyimdi.”⁴⁰

Avustralya’lı er A. McMillan, takviye için Çanakkale’ye gönderilmek üzere Mısır’da bulunduğu sırada, savaş için sabırsızlığını, günlüğünün 28 Ağustos 1915 tarihli notunda, “iyi bir çarpışma için umudum tam” ifadesi ile belirtir.⁴¹ 8. Avustralya Hafif Süvari Alayı’ndan çavuş A.D. Callow, 29 Haziran gecesi Türk süngü taarruzu ile başlayıp, tüm gece siperlerde süren ve gerek Anzak gerek Türk birliklerinde ağır kayıpların yaşandığı çarpışmaları, günlüğünün 30 Haziran tarihli notunda, “acıyıp heyecan veren bir tecrübe” olarak niteler ve “bizim oğlanlar buldoglar gibi çarpıştı” ifadesini kullanır.⁴²

35 Bkz. *Ayn.e.*, s. 26: [An Anzac volunteer] “earned more money in the AIF than he had ever seen before.”

36 *Ayn.e.s.*27: “there are many men to whom this [enlistment] was a real Godsend, men who’ve never been better dressed nor earned so much money before in their life.”

37 McLeod, “Easter Sunday”: “Many of us, no doubt, not coming back. A queer mixture of men. There is the adventurous element that could not resist the allurements of a fight. There are the men getting on to middle life, mild failures in their own calling.”

38 Campbell, “May 11th”: “Everyone is in a merry mood and eager for a fight.”

39 Baker, s. 68: “the most adventurous chapter in any fellow’s lifetime.”

40 Taylor, “Oct. 27, 1915”: “I enjoyed myself tiptop. It was the first time I had seen a live one although I had seen plenty dead and it was quite a novelty.”

41 McMillan, “Heliopolis Aug. 28th”: “every promise of a good fight.”

42 Callow, 30 Haziran 1915 Çarşamba: “Our boys fought like bulldogs” ve “It was a wild exciting experience.”

Tüm bu savaşıma coşkusunun ve romantik savaş anlayışının, gerek İngiliz, gerek Anzak basınında hükümetlerin baskısıyla sürdürülen yoğun propaganda ile pekiştirildiği bir gerçektir. Böylece, her bir Anzak askeri, İmparatorluğu savunmak algısı içinde, Kitchener'e atfen yukarıda sözü edilen savaş makinasının bir parçası haline dönüşmüştür. Andrews'ın açıkça vurguladığı gibi, İngiliz ve Avustralya'lı siyasetçilerin tahrik edici söylemleri, "saldırgan bir şovenizm" yaratmış⁴³ ve savaş, tüm acılarına ve ağır zorluklarına karşın, romantik bir macera ve keyifli bir oyun olarak sunulmuştur.⁴⁴ Aslında, Anzaklar, tam eğitilmiş ve profesyonel askerler değildi. Bankacılık, sigortacılık, öğretmenlik, postacılık, çiftçilik gibi çeşitli mesleklerden gelen gönüllülerdi. Robertson'ın ifadesi ile, onlar "üniformalı siviller" veya "kamufle edilmiş siviller"di.⁴⁵ Her ne kadar kendi ülkelerinde ve Mısır'daki toplanma yeri olan Kahire'ye yakın Zeytin kampında kısa süreli yoğun askerlik talimi almışlarsa da Anzaklar, romantik savaş anlayışından ve amatörlükten çıkamamışlardır.⁴⁶ Anzak romantizminin ve amatörlüğünün özünde, gönüllülük, İmparatorluğa bağlılık ve bol para kazanma fırsatı olarak özetlenebilecek üç temel öge bulunmaktadır. İngiliz savaş propagandasının da etkisiyle, bu üç temel öge, Anzakların savaşa bakışını biçimlendirmiştir. Bu bağlamda, başlangıçta Türk askerini aşağılayıcı bir yaklaşım içinde olmuşlar ve bunu günlüklerinde "sefil pislik herifler,"⁴⁷ "alçak herifler"⁴⁸ gibi küfürlerle ve sık sık "Abdul"⁴⁹ lâkabını kullanarak ifade etmişlerdir. Bu yaklaşımın bir diğer çarpıcı örneği, 3. Auckland Piyade Taburu erlerinden FrankEzekiel McKenzie'nin günlüğündeki ifadeleridir. 2nci Kirte Muharebesi'nde Seddülbahir cephesindeki İngiliz kuvvetlerine destek olmak amacıyla Anzak cephesinden gönderilen alayın Türk siperlerine karşı yaptığı süngü taarruzunda bacağından yaralanan McKenzie, günlüğünün "5 Haziran 1915" tarihli bölümünde, bir Türk şehidine yaptığı insanlık ve uygarlık dışı utanç verici davranışını şöyle anlatır:

"İyice semirmiş bir Türk'ün üzerine oturdum ve bacağıma sardırdım. Setin öbür tarafındaki yığıcı saymazsak, siperden dışarı on üç ceset attık. Hepsi bizim altı kişilik küçük ekibimizce bitirilmişti."⁵⁰

Benzer bir davranış, Avustralya 8. Topçu Bataryası'ndan teğmen Hector Roy McLarty'nin evine yazdığı 11 Ağustos 1915 tarihli mektubunda tasvir edilmektedir. Anzak cephesinde ele geçirilen Türk siperlerinde şehit düşmüş olan Türk askerleri Anzaklarca toplanarak gömülürken, gördüklerini ve duyduklarını şöyle anlatır:

"Dört günden beri onlar [Avustralya'lılar], ele geçirilen siperlerdenTürk ölümlerini sürüye sürüye çıkarıyor ve geniş çukurlara gömüyorlar. Sürüklenen her ceset benim 'sığınağı' geçtikçe, olağanüstü bir keyif alıyorum. Bu cesetler dört beş günlük ve kesinlikle vızıldıyor."⁵¹

43 Andrews, s. 37: "aggressive jingoism."

44 Bkz. Andrews, ss. 36-37.

45 Bkz. Robertson, s. 76: "civilians in uniform" veya "camouflaged civilians."

46 Talimlerle ilgili ayrıntılı anlatımlar için, örneğin bkz. Avustralya 8. Alay'dan çavuş A.D. Callow'un günlüğündeki 1, 19 ve 20 Şubat 1915 ve 15 Nisan 1915 tarihlerine ait notlar.

47 Duder, "31.8.15": "the poor beggars." Ayrıca, bkz. Guy, "31 May 1915."

48 McAhan, "Friday 7th [May]": "the scoundrels."

49 McLeod, "Friday 28th [May]" ve "Saturday 29th [May]."

50 McKenzie, "5 June 1915": "sat on a nice fat Turk and got my leg bandaged. We threw out thirteen bodies, not counting the heap on the other side of the barricade, all finished by our little party of six."

51 McLarty, "11th August 1915": "For four days they [the Australians] have been dragging Turkish dead out of the captured

Ne var ki bu aşağılayıcı yaklaşım ve nefret duygularına karşın, Anzakların Türklere bakışında olumlu yönde değişim de olmuştur. Nitekim her iki taraftan ara bölgede vurulmuş olan askerleri gömmek için 24 Mayıs'ta Kanlı Sırt'ta yapılan ateşkes sırasında, Türk komutan ve askerlerini yakından tanıma fırsatı bulan Anzaklar, Türklerin dostça yaklaşımından çok etkilenmişlerdir. Örneğin, Wellington Süvari Alayı'ndan çavuş B.N. Sandilands, günlüğüne yazdığı 24 Mayıs 1915 tarihli notunda, Türklerle oluşan yakınlaşmayı ve arkadaşlığı şu ifadelerle anlatır:

“Türkler çok dostça davrandılar, sigara ve ateş değiş tokuşu yaptılar. Bulduğum noktada, onlardan dört tanesi bizden onları kendi siperlerimize götürmemizi istedi. Sanırım pek çoğu tamamen bu arzuyla dopdolu olmalı. Kendisini bizim tarafa götürmem için bana sürekli işaret eden bir tanesi, bir nevi hatıra olarak bana bir fişek verdi ve bazılarını da diğerlerinden bazılarına verdi.”⁵²

Türk askerinin kahramanlığı, ağır savaş koşullarına rağmen kararlı direnci, düşman yaralılarına karşı duyarlı davranışı gibi pek çok nitelikleri, Anzaklarda hayranlık uyandırmış ve günlüklerinde açıkça ifade edilmiştir. Örneğin, yukarıda da bahsi geçen ve Türk askerine karşı ön yargılı olan John Duder, günlüğüne 1 Eylül'de farklı bir gözlemini not eder:

“Konuştüğüm herkes, Türklerin, muharebelerinde mükemmel ve dürüst, iyi savaşçılar olduklarını söylüyor. İngilizlere [Anzaklara]⁵³ karşı savaşmak istemediklerini söyledikleri bilinmektedir. Bir Türk subayını esir alan bir süvari erine ilişkin olarak adamın biri çok hoş bir hikâye anlattı. Süvari eri, subayı sahildeki üsse doğru refakat ederken, bacağından vurulur. Bunun üzerine, Türk [subay], erin bacağı sarar ve sonra o muhafızını üssün içine kadar sırtında taşır. Tuhaf görünüyor, ama doğru.”⁵⁴

Duder, Türklerin, Anzak Koyu'ndan Limni adasına yaralı taşıyan hastane gemilerine ateş etmediğini ve dolayısıyla yaralıları karşı hoşgörülü olduklarını şu ifadeyle belirtir: “Türkler, hastane gemilerine saygılı davranıyorlar.”⁵⁵ Yaralıları yönelik hoşgörülü davranışın bir başka örneğini, Avusturyalı er McAhan verir. Yukarıda belirtildiği gibi, her ne kadar Türklere karşı ön yargılı ve olumsuz bir algısı olsa da, 4 Mayıs günü günlüğüne şunları yazar: “İlk kez insanî bir şey oldu. Kızılhaç bayraklarımızla yaklaştık ve yaralıları alıp götürmemize izin verdiler.”⁵⁶ Aynı kişi, Türk askerlerinin

---

trenches and burying them in large holes. As each body is dragged past mu 'dug-out', I am having a most enjoyable time. They are 4 to 5 days old and they do buzz.”

52 Sandilands, “Monday 24/5/15”: “The Turks were quite friendly and exchanged cigarettes & lights. Four of them where I was wanted us to take them to our lines. I think a lot of them must be pretty full of it all. One who kept signing to me to tak ehim over gave me a cartridge as a sort of memento & gave some to some of the others.”

53 Bazı Türk günlüklerinde, Anzaklardan “İngilizler” olarak da söz edilir.

54 Duder, “1.9.15 Wednesday”: “Everyone that I have spoken to say the Turks are good fighters and clean and fair in their actions, and they have been known to say that they do not want to fight the English. One man told a very amusing story of a trooper who captured a Turkish Officer, and while escorting the Officer to the camp on the beach, he got hit in the leg, so the Turk bound his leg up and then carried his guard into the camp, it sounds funny but it is true.”

55 *Ayn.e.*, “August 26 Thursday”: “The Turks respect Hospital Ships.”

56 McAhan, “Tues[day] 4th [May]”: “This was the first time anything humane happened. We approached with Red Cross Flags and were allowed to take off wounded.”

kahramanca savaşmasından da etkilenir ve onlardan “çok cesur adamlar ” diye söz eder.⁵⁷ Karaduman’ın da belirttiği gibi, bir yandan Türk askerini tanıdıkça, yoğun İngiliz savaş propagandası sonucu edinmiş olduğu ön yargıları ve nefreti bırakan Anzaklar, öte yandan muharebe becerileri, cesaret ve özveri bakımından kendilerini İngilizlerden daha üstün görmeye ve ulusal kimliklerinin bilincine varmaya başlamışlardır.⁵⁸ Örneğin, Avustralyalı topçu teğmen McLarty, günlüğünden 4 Mayıs 1915 tarihli mektubuna aktardığı bölümde, Avustralyalıların 25 Nisan günü şafakta Anzak Koyu’na çıkışını gemiden seyrederken yaşadığı heyecanı ve millî duygularını coşkuyla ifade eder:

“Onlar [Avustralyalılar] makineli tüfeklere ve siperlere gizlenmiş askerlere karşı açık sandallardan karaya çıktılar ve müthiş bir cesaret ve karşı konulamaz bir çeviklikle bir tepeye saldırdılar ve iki saat süren boğaz boğaza bir çarpışmadan sonra zirveyi ele geçirdiler.”⁵⁹

McLarty, 18 Mayıs 1915 tarihli mektubunda da yine Avustralyalılardan söz ederek, “hepimiz, kendi askerlerimizin kahramanlığından ve özverili sadakatinden ne kadar gurur duysak yeridir” övgüsünde bulunur.⁶⁰ 2. Kırte Muharebesi’nde İngiliz kuvvetlerine destek için, tıpkı 3. Auckland Piyade Taburu gibi, Mayıs ayı başlarında, Anzak cephesinden Seddülbahir cephesine kaydırılan Yeni Zelanda Canterbury Piyade Taburu’ndan er Baker, Anzaklar arasında “Tommy’ler” olarak adlandırılan İngiliz askerlerinin⁶¹ de kendileri kadar iyi savaştığını şöyle ifade eder:

“Ateş hattının hemen gerisine ulaştık. Burada Dublin ve Munster Hafif Piyadeleri ile yan yanaydık ve hepsi de bir sürü çılgın İrlandalı. Tümü muvazzaf asker. Savaşçı olarak, her bakımdan müstemleke [Avustralyalı ve Yeni Zelanda] askerlerinin dengidirler; fakat asker olarak, bizimle aşık atamazlar.”⁶²

Bir yandan da İngilizlerin ayrımcılığına ve ağır siper koşullarına ilişkin öfkelerini, eleştirilerini ve yaşadıkları düş kırıklığını günlüklerinde sık sık dile getirmişlerdir. Örneğin, Yeni Zelanda Auckland Piyade Alayı’ndan işaretçi er Thomas Rees England, günlüğünün 15 Mayıs bölümünde, ağır savaş koşulları içinde İngiliz komutanının duyarsızlığına ve İngiliz doktorlarının ayrımcı davranışına yönelik öfkesini ve nefretini sert bir üslûpla ifade eder:

“[İngiliz komutan] her bir askeri denetledi. Sonra bize bir nutuk çekti. Bizden düğmelerimizi, çizmelerimizi vs. temizlememizi istiyor. Burada [yani, siperde] olduğum sürece ben özellikle yapmayacağım. Harry Black ve Hughes Luke bu gün hastaneden döndüler ve hiç biri burada bulunmak için yeterince

57 *Ayn.e.*, “[April] 29th”: “very brave fellows.”

58 Anzakların Türklere yönelik ön yargılarının değişimi ve Anzaklarda millî kimlik bilincinin oluşumu konusunda ayrıntılı olarak, bkz. Karaduman, özellikle ss. 140-143.

59 McLarty, “4th May 1915”: “They [the Australians] landed in open boats against machine guns and entrenched troops, and with superb courage and irresistible vigour rushed a hill and after two hours of hand to hand fighting gained the crest.”

60 *Ayn.e.*, “18th May, 1915”: “How proud we should all be of the gallantry and unselfish devotion of our own men.”

61 Bkz. Baker, s. 30: “the English Tommies;” Sperry, s. 7: “The British Tommies.”

62 Baker, s. 34: “We got into the immediate rear of the firing line. Here we were alongside the Dublin and Munster Fusiliers and a lot of wild Irishmen they were too. All Regulars and as fighters every bit the equal of the Colonials; but as soldiers they were not in the same street with [us].”

sağlıklı değil. İngiliz doktorların biz müstemleke askerleri için hiç zamanları yok ve bizlere köpek muamelesi yapıyorlar.”⁶³

Ayrıca, karaya çıktıklarından beri, öncelikle Mustafa Kemal (Atatürk)’ün komutasındaki birlikler tarafından kararlılık ve olağanüstü özveri ile kahramanca sürdürülen Türk taarruzlarından, keskin nişancıların ve topçuların tam isabetli atışlarından bunalan Anzaklar,⁶⁴ başarısızlıkları ve siperlerde yaşadıkları zor koşulların da etkisiyle,⁶⁵ başlangıçtaki savaş coşkusu tamamen yitirmiş bulunuyorlardı. Nitekim Yeni Zelanda 4. Havan Bataryası’ndan Sidney James Goodyear, aylar süren siper çarpışmalarının sonunda, başlangıçtaki gönüllülük coşkusu kaybetmiş olarak, düş kırıklığını ve bıkkınlığını, kız kardeşine yazdığı 7 Ekim 1915 tarihli mektubunda açıkça belirtir:

“Bu işten bıktım. Keşke bitmiş olsa. Henüz ne hastalandım ne de yaralandım. İlk karaya çıkan birlikten biri için oldukça nadir bir durum. Fakat çok da umurumda değil.”⁶⁶

Yeni Zelanda Canterbury Piyade Alayı’ndan Herbert Everett de, 7 Ağustos’ta bacağından yaralandığı için tedavi gördüğü hastaneden annesine yazdığı “18.8.15” tarihli mektubunda benzer duyguları ifade eder:

“Ancak, muharebe konusunda genelde çok fazla bir şey yapmış değilim, ama sayet ben fazla bir şey yapmadan savaş sona ererse, o kadar iyi olur. Eminim, hepimiz savaşın uzun sürmemesi için umutlanabiliriz.”⁶⁷

Sonuç olarak denilebilir ki Anzak mektup ve günlüklerinde anlatılan gerçekler ve yapılan eleştiriler, Avustralya ve Yeni Zelanda’da, basının ve siyasetçilerin şovenist söylemleri sonucu, oluşma ya veya oluşturulmaya başlanan “Anzak efsanesi”⁶⁸ ile tam örtüşmemektedir. İngiliz yöneticilerince “savaş makinası” olarak görülen ve İngiliz emperyalist savaş amaçları için cepheye sürülen Anzaklar, yoğun propaganda ve duygusal sadakat söylemlerinin etkisiyle, macera, şan şeref ve çok para kazanma hayaliyle koşu koşu gönüllü olmuşlar ve amatörce savaştıkları Çanakale’de ağır kayıplara ve kaçınılmaz bir yenilgiye uğramışlardır. Mustafa Kemal (Atatürk) başta olmak üzere, Şefik Aker, Selahattin Adil, Cemil Conk gibi üstün nitelikli ve birikimli komutanların yönetimindeki son derece iyi

63 England, “May 15th”: [The English commander] inspected each man. Then he gave us a lecture. He wants us to clean our buttons boots etc. While here [i.e. in the trenches] but I for one wont. Harry Black & Hughes Luke returned today from the hospital & neither of them are well enough to be here. The English doctors have no time for us Colonials & are treating them like dogs.”

64 Ayrıntılı anlatımlar ve gözlemler için, örneğin bkz. Hutchinson, “25th, 26th, April,” Guy, “29, 30 May 1915” ve “1, 3, 27, 28, 29 June 1915,” McLeod, “27,28,29 May,” Newton, “Sun[day] April 25” tarihli günlük notları. Atatürk’ün ve diğer Türk komutanların değerlendirmeleri ve anıları için bkz. Kemal (Atatürk), ss.36-113; Eşref, özellikle ss. 21-46; Adil, özellikle ss. 139-173; Aker, özellikle ss. 200-291; Conk, ss. 198-279.

65 Ayrıntılı anlatımlar ve yaşanan zorluklar için, bkz. örneğin McAhan, “4th, 7th, 8th, 11th, 12th, 16th [May 1915]; Sandilands, “Monday 25/5/15”; Guy, “1, 21 June 1915”; Goodyear, “December 5th/15.”

66 Goodyear, Letter “7/10/15”: “Am sick of this job wish it was finished havent been sick or wounded yet which is rather uncommon for one of the original landing party but I am not worrying about it much.”

67 Everett, “However on the whole I havent done a great deal yet, in the matter of fighting but if the war ends before I do any more, so much the better. I am sure we can all hope that it will not last long.”

68 Bu konuda bkz. Andrews, ss. 1-4 ve 60-63.

eğitilmiş, vatan sevgisi ile dopdolu ve olağanüstü kahramanlık ruhu taşıyan Türk birlikleri⁶⁹ karşısında Anzaklar, hiçbir başarı elde edememişler ve giriştikleri macera, aylarca süren siper savaşları sonucunda hüsrarla bitmiştir. Sonuçta, diğer İngiliz birlikleri gibi, Anzaklar da, Aralık 1915 ortasından Ocak 1916 ortasına kadar olan sürede, Gelibolu Yarımadası'ndaki siperlerini sinsice tahliye ederek, düş kırıklığı ve yenilgi ezikliği içinde çekilip gitmişlerdir. 25 Nisan'da Kraliyet Deniz Tümeni kurmay başkanı olarak çıkarmada yer alan Yeni Zelanda'lı Korgeneral Sir George S. Richardson, günlüğünün 18 Aralık 1915 tarihli notunda şunları söyler:

“Anzak ve Suvla [cephelerinin] son tahliye gecesi—bize binlerce ve binlerce hayata mal olan bir harekâta, yenilginin kabûlü. Hava ve deniz, tahliye için uygun ve inşallah başarılı olur.”⁷⁰

Richardson'ın bu sözlerinde, düş kırıklığı, coşku ile başlanılan bir maceranın acı sonu ve yenilginin ezikliği, tüm açıklığı ile yansımaktadır. İşte bu macerada yer almış o Anzak askerlerinin günlüklerinde de, bu yenilgiyi hazırlayan koşullar, gerçekçi bir anlatımla her bakımdan yansıtılmıştır. Romantize edilmiş ve Anzak kamuoyuna bir kahramanlık efsanesi olarak sunulmuş olan Çanakkale savaşları, aynı zamanda İngiliz emperyalizminin acı bir yenilgi olmuştur.

Kaynakça

I. Günlükler ve Mektuplar

- Pte Raymond Danvers Baker. MS-2010/20. The Auckland War Memorial Museum Library, Auckland.
Sgt A.D. Callow. MS-10865. The State Library of Victoria, Melbourne.
Pte Argyle Campbell. MS-Papers-8614. The National Library of New Zealand, Wellington.
F/O John Duder. MS-1160. The Auckland War Memorial Museum Library, Auckland.
Pte Thomas Rees England. MS-Papers-11439-2. The National Library of New Zealand, Auckland.
Pte Herbert Everett. MS 2005/32. The Auckland War Memorial Museum Library, Auckland.
Pte Sidney James Goodyear. MS-2007-25. The Auckland War Memorial Museum Library, Auckland.
Tpr James Philip Guy. MS-2004/2. The Auckland War Memorial Museum Library, Auckland.
Pte W.J. Hutchinson. 1DRL372. The Australian War Memorial Library, Canberra.
Pte James McAhan. PR-01885. The Australian War Memorial Library, Canberra.
Pte Frank Ezekiel McKenzie. 96/13. The Auckland War Memorial Museum Library, Auckland.
Lt Hector Roy McLarty. 3DRL3339. The Australian War Memorial Library, Canberra.
Sgt J.D. McLeod. MS-Papers-1382. The National Library of Auckland, Auckland.
Pte A. McMillan. MS-10473. The State Library of Victoria, Melbourne.
Lt Ernest W. Newton. MS- 921. The Auckland War Memorial Museum Library, Auckland.
MajGen Sir George Richardson. MS-257. The Auckland War Memorial Museum Library, Auckland.
Sgt B.N. Sandilands. MS-Papers-1405. The Alexander Turnbull Library, Wellington.
Pte Fabian (Fay) Sperry. MS-99/92. The Auckland War Memorial Museum Library, Auckland.
Pte Arthur Hartley Taylor. MS-12286. The State Library of Victoria, Melbourne.

---

69 Türk birliklerinin destansı savaşı için, bkz. Kemal (Atatürk), ss. 35-113; Adil, ss. 115-173; Aker, ss. 175-296; Eşref, ss. 15-61; Conk, ss. 198-296.

70 Richardson, “18th Dec[ember]”: “This is the night of the final evacuation of ANZAC & Suvla –An admission of defeat in an operation which has cost us many thousands of lives. The weather and sea are favourable for evacuation & I expect it will be successful.”

II. Diğer Kaynaklar

- Adil, S. (2001-2005). "Çanakkale Hatıraları." Çanakkale Hatıraları. Bas. Haz.: M. Martı. 3 cilt. İstanbul: Arma Yayınları: I, 115-173.
- Aker, Ş. (2001-2005). "Çanakkale-Arıburnu Savaşları ve 27. Alay." Çanakkale Hatıraları. Bas.Haz.: M. Martı. 3 cilt. İstanbul: Arma Yayınları: I, 175-296.
- Andrews, E.M. (1993). *The Anzac Illusion: Anglo-Australian Relations during World War I* Cambridge: Cambridge University Press.
- Carlyon, L.A. (2003). *Gallipoli*. London: Bantam Books.
- Conk, C. (2001-2005). "Çanakkale Conkbayırı Savaşları." Çanakkale Hatıraları. Bas.Haz.: M. Martı. 3 cilt. İstanbul: Arma Yayınları: II,198-296.
- Eşref, R. (2001-2005). "Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal İle Mülakat." Çanakkale Hatıraları. Bas. Haz. M. Martı. 3 cilt. İstanbul: Arma Yayınları: III, 15-61.
- Farwell, B. (1999). *The Great Boer War*. Ware, Hertfordshire: Wordsworth Editions.
- Fromkin, D. (1989). *A Peace to End All Peace: The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East*. New York: Avon.
- Glubb, J. B. (1959). *Britain and the Arabs: A Study of Fifty Years, 1908 to 1958*. London: Hodder and Stoughton.
- James, R. R. (1974). *Grand Strategy: Gallipoli*. London: Pan Books.
- Karaduman, Alev. (2011). "Recognising the Other: Identities in Conflict at Gallipoli." *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15 (2011 Güz): 139-147.
- Kemal (Atatürk), M. (2001-2005). "Anafartalar Muharebelerine Ait Hatıralar." Çanakkale Hatıraları. Bas. Haz. M. Martı. 3 cilt. İstanbul: Arma Yayınları: I, 35-113.
- Moorehead, A. (2002). *Gallipoli*. New York: Perennial-HarperCollins.
- Pretorius, F. (1998). *The Anglo-Boer War, 1899-1902*. Cape Town: Struik.
- Robertson, J. (1990). *The Tragedy and Glory of Gallipoli: Anzac and Empire*. London: Leo Cooper.
- Williams, J. F. (1999). *Anzacs, the Media and the Great War*. Sydney: University of New South Wales Press.